

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДІАГНОСТИКИ КРИЗОВОГО СТАНУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

Запропонована класифікація активів за ступенем ліквідності та пасивів за терміновістю їх погашення, а також методичні основи діагностики кризи підприємства

Мета дослідження: Виявити яких активів не вистачає для досягнення балансом ліквідності і підприємством платоспроможності та визначити скільки потрібно коштів для забезпечення суб'єкта господарювання цими активами. З цієї метою пропонується досліджувати активи підприємства, згруповані за ступенем ліквідності, у порівнянні із зобов'язаннями, згрупованими за терміновістю їх погашення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: У роботі [1] пропонується "вимірювати фінансові показники у вартісних одиницях та розраховувати новий показник запасу власного капіталу, який, за відсутності кризи на гірично-збагачувальних комбінатах, визначається величиною, на яку можна зменшити їх власні активи, щоб економічний стан не погіршився до кризового, а у разі кризового стану – величиною, на яку потрібно збільшити власні активи цих підприємств для того, щоб значення фінансових коефіцієнтів, що використовуються під час діагностики, дорівнювали нормативам". У роботі [2,3] пропонується, по-перше, розглядати активи не у загальному виразі, а окремо за їх видами за рівнем ліквідності. По-друге, ввести показник "нестача активів" для кожного виду активу, так як, при оцінці безпеки фінансового стану, більше цікавить не запас, а нестача активів (як загроза) та саме вид активу. По-третє, інтегральний показник "запас власного капіталу" замінити на "нестачу ліквідних активів", який врахував би нестачі та запаси всіх видів активів, можливість покриття нестач одних активів запасами інших, привівши їх до ліквідної (грошової) форми.

Викладення основного матеріалу дослідження.

З метою вартісної оцінки фінансового стану підприємства пропонується визначити дефіцит або надлишок кожного виду активів, виходячи з нормування відповідних їм коефіцієнтів. Під час дослідження активів підприємства, згрупованих від найбільш ліквідних до важко реалізованих у порівнянні із зобов'язаннями, згрупованими за терміновістю їх погашення, недоцільно використовувати загальні коефіцієнти ліквідності, так як кожен коефіцієнт показує в якому ступені всі поточні зобов'язання можуть бути погашені за рахунок оборотних активів різного ступеню ліквідності. Таким чином, використовуючи запропоновану класифікацію активів за ступенем ліквідності і пасивів за терміновістю їх погашення необхідно використовувати не загальні коефіцієнти ліквідності, а встановити норматив для кожної групи окремо. Пропонується застосовувати уточнені коефіцієнти щодо оцінки ліквідності балансу, що характеризують можливість підприємства своєчасно розраховуватись за фінансовими зобов'язаннями, які мають різну терміновість погашення за рахунок оборотних активів різного роду ліквідності

Постановка проблеми. На наш погляд, методика визначення нестачі активів за допомогою показника запасу власного капіталу, запропонована у роботі [1], заслуговує уваги, оскільки дає можливість за допомогою інтегрального показника провести комплексну вартісну оцінку фінансового стану та діагностику кризи на підприємствах.

Але дану методику не можливо вважати бездоганною, вона потребує певного вдосконалення.

У роботі [2,3] розроблені показники нестачі (надлишків) активів підприємства, диференційованих за ступенем їх ліквідності, що характеризують величину, на яку потрібно збільшити (можливо зменшити) їх вартість для досягнення нормативних значень фінансових показників, дозволили розробити абсолютний інтегральний вартісний показник "нестача фінансових ресурсів". Останній визначається як сума добутоків нестачі (надлишку) кожного виду активу підприємства на коефіцієнт приведення активу до ліквідної форми. На основі цього показника запропоновано проводити вартісну оцінку безпеки фінансового стану.

Але основне завдання аналізу взаємозв'язку активу і пасиву балансу – перевірити синхронність надходження і витрачання фінансових ресурсів, тобто здатність підприємства розраховуватись за зобов'язаннями власним майном у визначені періоди часу.

Аналіз ліквідності балансу полягає у порівнянні статей активу, згрупованих за ознакою ліквідності та розміщенні в порядку спадання ліквідності, зі статтями пасиву, що згруповані за ознакою строків погашення і розміщенні в порядку збільшення строків зобов'язань.

При цьому можливі дві ситуації:

1) якщо при такому порівнянні активів вистачає, то баланс ліквідний і підприємство платоспроможне;

2) якщо при такому порівнянні активів не вистачає, то баланс неліквідний і підприємство вважається неплатоспроможним.

Отже, досліджувати активи підприємства, згруповані за ступенем ліквідності, необхідно у порівнянні із зобов'язаннями, згрупованими за терміновістю їх погашення.

Також доцільно виявити яких активів не вистачає для досягнення балансом ліквідності і підприємством платоспроможності та визначити скільки потрібно коштів для забезпечення суб'єкта господарювання цими активами.

При цьому нестача коштів за однією групою активів компенсується їх надлишком в іншій групі лише за вартістю, оскільки в реальній платіжній ситуації менш ліквідні активи не можуть замінити більш ліквідні.

Оскільки одні активи обертаються в грошові кошти скоріше, інші – повільніше, то необхідно групувати активи підприємства за ступенем їх ліквідності, тобто за можливістю обертання в грошові кошти.

Під ліквідністю балансу розуміємо ступінь покриття зобов'язань підприємства такими активами, строк перетворення яких в грошові кошти відповідає строку погашення зобов'язань.

Традиційно активи балансу за ознакою ліквідності класифікуються наступним чином:

A1 – найбільш ліквідні (грошові кошти та їх еквіваленти);

A2 – швидко реалізовані (дебіторська заборгованість);

A3 – повільно реалізовані (запаси);

A4 – важко реалізовані (необоротні активи).

Пасиви балансу за терміновістю їх погашення класифікуються наступним чином:

P1 – найбільш термінові зобов'язання;

P2 – короткострокові пасиви;

P3 – довгострокові пасиви;

P4 – постійні пасиви.

Співставлення активів балансу за ступенем ліквідності і пасивів за терміновістю їх погашення дозволяють надати оцінку ліквідності балансу та платоспроможності підприємства.

При цьому баланс вважається абсолютно ліквідним, якщо:

$$A1 \geq P1; A2 \geq P2; A3 \geq P3; A4 \leq P4.$$

Одночасне дотримання перших трьох правил обов'язково передбачає досягнення і четвертого, тобто якщо сукупність перших трьох груп активів більше (або дорівнює) суми перших трьох груп пасивів балансу, то четверта група пасивів обов'язково покриті (або буде рівною) четверту групу активів:

$$\left\{ \begin{array}{l} (A_1 + A_2 + A_3) \geq (P_1 + P_2 + P_3) \\ (A_4 \leq P_4) \end{array} \right.$$

Запропонована класифікація активів і пасивів, їх співставлення для оцінки ліквідності балансу та платоспроможності підприємства представлена у табл. 1.

Таблиця 1. Класифікація активів і пасивів, їх співставлення для оцінки ліквідності балансу та платоспроможності підприємства

Класифікація активів підприємства за ступенем ліквідності				Класифікація пасивів підприємства за терміновістю їх погашення			
Позначення групи	Найменування групи	Характеристика групи	Складники групи	Позначення групи	Найменування групи	Характеристика групи	Складники групи
A1	Найбільш ліквідні активи	Характеризують майнові цінності підприємства, які не потребують реалізації і представляють собою готові засоби платежу	1. Грошові кошти та їх еквіваленти. 2. Дебіторська заборгованість, яка буде погашена негайно (протягом 7 днів)	P1	Найбільш термінові зобов'язання	Характеризують зобов'язання підприємства, які вимагають негайного погашення	Кредиторська заборгованість, яка потребує негайного погашення згідно з умовами договору і вимогами кредиторів
A2	Швидко реалізовані активи	Характеризують групу майнових цінностей підприємства, які швидко можуть бути конвертовані у грошову форму без суттєвих втрат своєї поточної ринкової вартості з метою своєчасного забезпечення платежів за поточними фінансовими зобов'язаннями (до 3 місяців)	1. Поточна дебіторська заборгованість. 2. Готова продукція 3. Товари 4. Векселі одержані	P2	Короткострокові пасиви	Характеризують зобов'язання, які будуть погашені протягом операційного циклу підприємства або повинні бути погашені протягом дванадцяти місяців, починаючи з дати балансу	Поточні зобов'язання (крім кредиторської заборгованості, яка потребує негайного погашення)
A3	Повільно реалізовані активи	Характеризують групу майнових цінностей підприємства, які можуть бути конвертовані у грошову форму без суттєвих втрат своєї поточної ринкової вартості (від 3 до 12 місяців)	Запаси (за виключенням готової продукції і товарів)	P3	Довгострокові пасиви	Характеризують зобов'язання первинний термін погашення яких був встановлений більше 12 місяців	Довгострокові зобов'язання Забезпечення наступних витрат і платежів
A4	Важко реалізовані активи	Представляють групу майнових цінностей підприємства, які можуть бути конвертовані у грошову форму без втрати своєї поточної ринкової вартості лише після закінчення значного періоду часу (більше 12 місяців)	1. Необоротні активи (в тому числі довгострокова дебіторська заборгованість) 2. Залежалі запаси (готова продукція і товари, які не користуються попитом або непридатні до споживання) 3. Безнадійна дебіторська заборгованість 4. Сумнівна дебіторська заборгованість 5. Витрати майбутніх періодів)	P4	Постійні пасиви	Характеризують частину в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань	Власний капітал

Обґрунтуванням запропонованої класифікації активів підприємства за ступенем ліквідності є наступне.

Згідно П(С)БО 9 [5] запаси – це активи, які:

- утримуються для подальшого продажу за умов звичайної господарської діяльності;
- перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва;
- утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством.

При цьому до складу запасів відносяться [5]:

– готова продукція – продукція, виготовлена на підприємстві, призначена для продажу і відповідає технічним та якісним характеристикам, передбаченим договором або іншим нормативно-правовим актом.

– товари – це матеріальні цінності, що придбані (отримані) та утримуються підприємством з метою подальшого продажу.

Таким чином, великою є ймовірність того, що товари та готову продукцію, яка користується попитом або призначена для продажу буде легше реалізувати, ніж, наприклад, сировину, матеріали, МШП тощо.

Отже, запропонованою класифікацією активів підприємства за ступенем ліквідності запаси поділені на три групи: готова продукція і товари, які користуються попитом та призначені для продажу віднесені до групи "Швидко реалізовані активи", тоді як запаси відносяться до групи "Повільно реалізовані активи". Готова продукція, яка не користується попитом або не придатна до споживання, залежалі запаси тощо віднесені до групи "Важко реалізовані активи" (їх сума визначається за даними управлінського обліку).

Також на відміну від загальноприйнятої класифікації дебіторська заборгованість підприємства поділена за рівнями ліквідності. Класифікація дебіторської заборгованості здійснюється групуванням дебіторської заборгованості за строками її погашення.

Згідно П(С)БО 10 [6] дебіторська заборгованість класифікується наступним чином:

– поточна дебіторська заборгованість – сума дебіторської заборгованості, яка виникає в ході нормального операційного циклу або буде погашена протягом дванадцяти місяців з дати балансу.

– довгострокова дебіторська заборгованість – сума дебіторської заборгованості, яка виникає в ході нормального операційного циклу та буде погашена після дванадцяти місяців з дати балансу.

– безнадійна дебіторська заборгованість – поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позовної давності.

Отже, виходячи із сутності дебіторської заборгованості та групуючи її за строками погашення дебіторська заборгованість, яка буде погашена негайно (протягом 7 днів) віднесена до групи “Найбільш ліквідні активи”, поточна дебіторська заборгованість віднесена до групи “Швидко реалізовані активи”, а безнадійна та довгострокова дебіторська заборгованість – до групи “Важко реалізовані активи”.

Обґрунтуванням запропонованої класифікації пасивів підприємства за терміновістю погашення є наступне:

1. Найбільш терміновими зобов'язаннями підприємства є кредиторська заборгованість, яка потребує негайного погашення згідно з умовами договору і вимогами кредиторів. Отже, кредиторська заборгованість підприємства може бути погашена лише за рахунок готових засобів платежу на підприємстві.

2. Короткостроковими пасивами є поточні зобов'язання, тобто зобов'язання, які будуть погашені протягом операційного циклу підприємства або повинні бути погашені протягом дванадцяти місяців, починаючи з дати балансу [4]. Отже, їх погашення може бути здійснено за рахунок швидко реалізованих активів.

3. Довгостроковими пасивами є:

– довгострокові зобов'язання, тобто зобов'язання, первинний термін погашення яких був встановлений більше 12 місяців [7];

– забезпечення майбутніх витрат і платежів, тобто зобов'язання з невизначеними сумою або часом погашення на дату балансу [7].

Отже, їх погашення може бути здійснено за рахунок повільно реалізованих активів.

4. Постійними пасивами є власний капітал, тобто частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань. Коли постійні пасиви покривають важко реалізовані активи, дотримується важлива умова платоспроможності – наявності на підприємстві власних оборотних коштів, що забезпечують безперервний відтворювальний процес; рівність постійних пасивів і важко реалізованих активів відображає нижню межу платоспроможності за рахунок власних засобів підприємства.

Слід зауважити, що класифікація активів на важко реалізовані і легко реалізовані не може бути постійною, а змінюється із зміною конкретних економічних умов. Наприклад, в умовах інфляції підприємства зацікавлені вкласти грошові кошти у виробничі запаси та інші види товарно-матеріальних цінностей, які мають стабільне зростання ринкових цін, що дає підставу віднести зазначену групу активів до легко реалізованих.

Під час дослідження активів підприємства, згрупованих від найбільш ліквідних до важко реалізованих у порівнянні із зобов'язаннями, згрупованими за терміновістю їх погашення, недоцільно використовувати загальні коефіцієнти ліквідності так як кожен коефіцієнт показує в якому ступені всі поточні зобов'язання можуть бути погашені за рахунок оборотних активів різного ступеню ліквідності.

Таким чином, використовуючи запроповану класифікацію активів за ступенем ліквідності і пасивів за терміновістю їх погашення необхідно використовувати не загальні коефіцієнти ліквідності, а встановити норматив для кожної групи окремо.

Пропонується застосовувати уточнені коефіцієнти щодо оцінки ліквідності балансу, що характеризують можливість підприємства своєчасно розраховуватись за фінансовими зобов'язаннями, які мають різну терміновість погашення за рахунок оборотних активів різного роду ліквідності:

1. Коефіцієнт ліквідності групи “Найбільш ліквідні активи”, який показує в якому ступені кредиторська заборгованість підприємства, яка потребує негайного погашення, забезпечена наявними у нього готовими засобами платежу на певну дату (Кл1).

Коефіцієнт ліквідності групи “Найбільш ліквідні активи” (Кл1) пропонується розраховувати за формулою:

$$K_{л1} = \frac{A1}{P1} = \frac{ГК + ДЗ_{нл}}{КЗ_{нп}}$$

де ГК – загальна сума грошових коштів та еквівалентів грошових коштів; ДЗ_{нл} – дебіторська заборгованість, яка буде погашена негайно (протягом 7 днів); КЗ_{нп} – кредиторська заборгованість, яка потребує негайного погашення згідно з умовами договору і вимогами кредиторів.

2. Коефіцієнт ліквідності групи “Швидко реалізовані активи”, який показує в якому ступені поточні зобов'язання підприємства можуть бути погашені за рахунок швидко реалізованих активів.

Коефіцієнт ліквідності групи “Швидко реалізовані активи” (Кл2) пропонується розраховувати за формулою:

$$K_{л2} = \frac{A2}{P2} = \frac{ДЗ_{пот} + ГП + Т + В_о}{ПЗ}$$

де ДЗ_{пот} – поточна дебіторська заборгованість; ГП – готова продукція; Т – товари; В_о – векселі одержані; ПЗ – поточні зобов'язання.

3. Коефіцієнт ліквідності групи “Повільно реалізовані активи”, який показує в якому ступені довгострокові зобов'язання підприємства можуть бути погашені за рахунок повільно реалізованих активів.

Коефіцієнт ліквідності групи “Повільно реалізовані активи” (Кл3) пропонується розраховувати за формулою:

$$K_{л3} = \frac{A3}{P3} = \frac{З}{ДЗ}$$

де З – запаси (за виключенням готової продукції і товарів); ДЗ – довгострокові зобов'язання.

4. Коефіцієнт ліквідності групи “Важко реалізовані активи”, який показує покриття власним капіталом важко реалізованих активів.

Коефіцієнт ліквідності групи “Важко реалізовані активи” (Кл4) пропонується розраховувати за формулою:

$$K_{л4} = \frac{A4}{P4} = \frac{НА + ЗЗ + ДЗ_{безн} + ДЗ_{сумн} + В_{мп}}{ВК}$$

де НА – необоротні активи; ЗЗ – залежалі запаси (готова продукція і товари, які не користуються попитом або непридатні до споживання); ДЗ_{безн} – безнадійна дебіторська заборгованість; ДЗ_{сумн} – сумнівна дебіторська заборгованість; В_{мп} – витрати майбутніх періодів; ВК – власний капітал.

Підприємства можуть мати значення коефіцієнтів як нижчі за норматив, так і вищі. Тому пропонується розглядати ту величину, яку потрібно додати для досягнення коефіцієнтом нормативного значення, як “дефіцит”, а ту величину, на яку коефіцієнт перевищує нормативне значення, як “надлишок”.

Величину, на яку необхідно збільшити або можна зменшити значення групи активів позначимо через $\Delta A_{1,2,3,4}$, де $A_{1,2,3,4}$ – активи підприємства, згруповані за ступенем ліквідності.

При цьому:

1. якщо $\Delta A_{1,2,3,4} < 0$ – то існує дефіцит активів відповідної групи ліквідності, який може бути покритий надлишком активів іншої групи, яка має більший ступінь ліквідності;

2. якщо $\Delta A_{1,2,3,4} > 0$, то має місце надлишок активів відповідної групи ліквідності, тобто підприємство може цей надлишок використати для покриття дефіциту інших груп активів, які мають менший ступінь ліквідності.

Згідно запропонованої методики досліджуються активи підприємства, згруповані за ступенем ліквідності (від вищого до нижчого), у порівнянні із зобов'язаннями, згрупованими за терміновістю їх погашення (від вищої до нижчої).

На першому етапі визначається забезпеченість підприємства найбільш ліквідними активами, яку пропонується розраховувати наступним чином:

$$\frac{ГК + ДЗ_{нп}}{КЗ_{нп}} = Нкл1$$

де Нкл1 – нормативне значення коефіцієнту ліквідності групи “Найбільш ліквідні активи”.

Дефіцит або надлишок найбільш ліквідних активів розраховується наступним чином:

$$\Delta A1 = Нкл1 \times КЗ_{нп} - ГК - ДЗ_{нп}$$

На другому етапі визначається забезпеченість підприємства швидко реалізованими активами, яку пропонується розраховувати наступним чином:

$$\frac{ДЗ_{пот} + ГП + Т + Во}{ПЗ} = Нкл2$$

де Нкл2 – нормативне значення коефіцієнту ліквідності групи “Швидко реалізовані активи”.

Дефіцит або надлишок швидко реалізованих активів розраховується наступним чином:

$$\Delta A2 = Нкл2 \times ПЗ - ДЗ_{пот} - ГП - Т - Во$$

На третьому етапі визначається забезпеченість підприємства повільно реалізованими активами, яку пропонується розраховувати наступним чином:

$$\frac{З}{ДЗ} = Нкл3$$

де Нкл3 – нормативне значення коефіцієнту ліквідності групи “Повільно реалізовані активи”.

Дефіцит або надлишок повільно реалізованих активів розраховується наступним чином:

$$\Delta A3 = Нкл3 \times ДЗ - З$$

На четвертому етапі визначається забезпеченість підприємства важко реалізованими активами, яку пропонується розраховувати наступним чином:

$$\frac{НА + ЗЗ + ДЗ_{безн} + ДЗ_{сумн} + Вмп}{ВК} = Нкл4$$

де Нкл4 – нормативне значення коефіцієнту ліквідності групи “Важко реалізовані активи”.

Дефіцит або надлишок важко реалізованих активів розраховується наступним чином:

$$\Delta A4 = Нкл4 \times ВК - НА - ЗЗ - ДЗ_{безн} - ДЗ_{сумн} - Вмп$$

Нормативні значення коефіцієнтів встановлюються експертним шляхом та приймаються характерними для досліджуваних підприємств або визначаються на рівні середніх значень відповідних показників гірничо-збагачувальних комбінатів.

На заключному етапі аналізу активів необхідно визначити загальну суму надлишку та/або дефіциту активів підприємства.

При цьому враховуємо:

– дефіцит найбільш ліквідних активів не покривається надлишком активів жодної групи ліквідних активів підприємства;

– дефіцит активів групи А_n покривається за рахунок надлишку ліквідних активів групи А_{n-1} або іншої групи активів з більшим ступенем ліквідності, якщо попередні групи також мають дефіцит активів;

– активи досліджуються у послідовності спадання ліквідності активів, тобто у послідовності, наведеній на рис. 1.

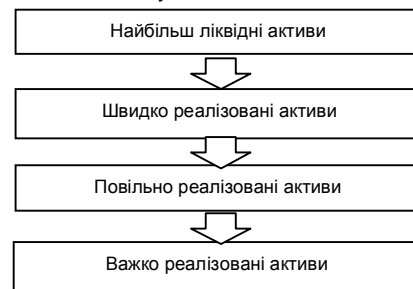

Рис. 1. Послідовність дослідження активів підприємства з метою розрахунку дефіциту (надлишку) активів

При цьому послідовно коригуються надлишок та дефіцит активів залежно від ситуації, яка склалася на підприємстві.

Висновки та перспективи подальших досліджень:

Визначення загальної суми надлишку та/або дефіциту активів підприємства.

Список використаної літератури:

1. Нусінова Я.В. Система показників оцінки фінансової стабільності підприємств, побудованих на основі власного капіталу // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. – Дніпропетровськ, 2006. – Вип. 220. – Т. 3. – С. 638-643.
2. Марченко О.М. Необхідність вартісної оцінки економічної безпеки / О.М. Марченко // Проблеми економіки: освіта, теорія, практика: міжнар. наук.-практ. конф., 28 листопада 2008 р. – Кривий Ріг, 2008. – С. 90–91.
3. Марченко О. М. Оцінка короткострокового та довгострокового фінансових станів підприємств на основі показників запасу (нестачі) активів / О. М. Марченко // Перспективні проблеми науки – 2008 : IV міжнар. наук.-практ. конф., 17–25 грудня 2008 р. – Софія, 2008. – Т. 8. – С. 101–103.
4. П(С)БО 2 “Баланс”, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31.03.99 р. № 87, із змінами і доповненнями.
5. П(С)БО 9 “Запаси”, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 20.10.99 р. № 246, із змінами і доповненнями.
6. П(С)БО 10 “Дебіторська заборгованість”, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 08.10.99 р. № 237, із змінами і доповненнями.
7. П(С)БО 11 “Зобов'язання”, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31.01.2000 р. № 20, із змінами і доповненнями.

НУСІНОВ В.Я. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку, аудиту і фінансового аналізу Криворізького технічного університету

БУРКОВА Л.А. – старший викладач кафедри обліку, аудиту і фінансового аналізу Криворізького технічного університету

Наукові інтереси:

– питання обліково-аналітичного забезпечення системи управління підприємствами